

References

1. Bazarova, N. P. (2009). A classical dance. St. Petersburg: Publishing House «Planeta Muzyki Publishing House» [in Russian].
2. Grygorovych, Yu. N. (Eds.). (1981). Ballet. Encyclopaedia. Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].
3. Baskakov, V. Yu. (Eds.). (2014). The free body. Moscow [in Russian].
4. Gazarova, E. G. (2002). Psychology of corporeality. Moscow: Institut obshchegumanitarnykh issledovaniy [in Russian].
5. Gyrshon, A. (2003). «Modern dance as an intellectual art form». Dance Klondike. Moscow [in Russian].
6. Kotelnikova, Ye.G. (1980). Biomechanics of choreographic exercises. Leningrad [in Russian].
7. Liakh, V. I. (2001). Enhancement of specific coordination capacities. Fizicheskaiia kultura v shkole 2, 5-7 [in Russian].
8. Nykytyn, V. N. (2000). Body encyclopaedia. Moscow [in Russian].
9. Tarasov, N. (3rd ed.). (2005). A classical dance. The school of male performance. St. Petersburg: Publishing House «Lan» [in Russian].
10. Tsvetkova, L. Yu. (2013). Methodology of teaching a classical dance. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].

УДК 17.002.1

*Єсипенко Роман Миколайович,
доктор історичних наук,
професор кафедри культурології
та культурно-мистецьких проєктів
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ 60-80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

(Заходи з підвищення кваліфікації творчих працівників театрів)

Мета статті полягає у тому, щоб у контексті проведеного автором у низці робіт дослідження участі українських театрів у суспільно-політичному житті, їхньої позиції при висвітленні найбільш важливих моментів історії і соціальних проблем сучасності проаналізувати репертуарну і кадрову політику керівних державних органів і показати, як вона відбивалася на творчій діяльності театральних колективів. **Методологія дослідження.** При аналізі матеріалу було використано такі методи: аналітичний – у вивченні історичних, мистецтвознавчих та культурологічних джерел для формування методологічних засад дослідження проблем українського театру 60-80-х рр. ХХ ст., історичний – при розгляді загального стану українського театрального мистецтва цього періоду, мистецтвознавчий – при аналізі творчих досягнень українського театру, пошуковий – при збиранні нових джерельних доказів для підтвердження тих чи інших думок, теоретичний – для підбиття підсумків дослідження. **Наукова новизна** матеріалів даної статті у джерелознавчому плані полягає у застосуванні широкого кола документів керівних державних органів, що регламентували діяльність театрів, які раніше дослідники не використовували. На основі цих матеріалів проаналізовано кадрові

і репертуарні заходи, проваджені керівними державними органами в галузі театрального мистецтва протягом 60-80-х рр. ХХ ст. з позицій розбудови незалежної української держави. **Висновки.** У статті показано, що в конкретних умовах суспільно-політичного життя 60-80-х рр. ХХ ст. в українському театрі було проведено чимало корисної організаційної роботи, яка сприяла підвищенню його ідейно-мистецького рівня.

Ключові слова: Український театр, організація театральної справи, репертуар театрів, підвищення кваліфікації творчих працівників театру.

Есипенко Роман Николаевич, доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры культурологии и культурно-художественных проектов Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Организационные проблемы украинского театра 60-80-х годов ХХ ст. (Мероприятия по повышению квалификации творческих работников театра)

Цель статьи заключается в том, чтобы в контексте проведенного автором в ряде работ исследования участия украинских театров в общественно-политической жизни, их позиции при освещении наиболее важных моментов и социальных проблем современности, проанализировать репертуарную и кадровую политику руководящих государственных органов и показать, как она отражалась на творческой деятельности театральных коллективов. **Методология исследования.** При анализе материала были использованы такие методы: аналитический – в изучении исторических, искусствоведческих и культурологических источников для формирования методологических основ исследования проблем украинского театра 60-70-х гг. ХХ ст., исторический – при рассмотрении состояния украинского театрального искусства данного периода, искусствоведческий – при анализе творческих достижений украинского театра, поисковый – при сборе новых источников, подтверждающих ту или иную мысль, теоретический – для подведения итогов исследования. **Научная новизна** материалов данной статьи в источниковедческом плане заключается в привлечении широкого круга документов руководящих государственных органов регламентировавших деятельность театров, ранее не использованных исследователями, которые анализируются с позиций построения независимого украинского государства. **Выводы.** В статье показано, что в конкретных условиях общественно-политической жизни 60-80-х гг. ХХ столетия, в украинском театре было проведено немало полезной организационной работы, которая способствовала повышению его идейно-художественного уровня.

Ключевые слова: Украинский театра, репертуар театров повышение квалификации творческих работников театра.

Esypenko Roman, D.Sc. in History, professor, professor of the Culturology and cultural-art projects chair, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts.

The organisational problems of the theatre in 1960-1980 (the measures of the improvement of the theatrical workers' professional skills)

Purpose of Article. Analysing the role of the Ukrainian theatre in the developing of the social consciousness in 1960es-1980es, the author makes an attempt to research the activities of the artists and cultural managers. The purpose of the article is to show the repertoire and staff policy of the theatrical administrations in Ukrainian theatrical collectives. **Methodology.** The author uses such methods as analytical, historical, art critical and theoretical ones. The analytical method helps us to study the historical, art critical and cultural sources of the methodological basis of the researching of the Ukrainian theatre in 1960es – 1980es. The author uses the historical method to show the peculiarities of the development of the Ukrainian theatre in the researched period. The method of art criticism is applied to highlight the creative achievements of the Ukrainian theatre. The theoretical one allows us to sum up the results of the researching. **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the article is the fact that the author is the first who analyses the archives and the official documents of the Ministry of Culture of Ukraine, concerned Ukrainian theatre in 1960es-1980es. In addition, the author researches the development of Ukrainian theatre of the

period and shows the importance of the repertoire and staff policy of the theatrical administrations and the strengthening of the theatrical development from independent Ukraine point of view. **Conclusions.** In the article, the author showed that the main state institution had taken the administrative measures, which had strengthened the Ukrainian theatrical development.

Keywords: Ukrainian theatre, repertoire, staff, the improvement of the theatrical workers' professional skills.

З початку 60-х рр. ХХ ст. значно посилилася увага керівних державних органів України до підвищення кваліфікації творчих працівників театрів. Міністерство культури стало систематично вживати заходи до поліпшення підготовки акторських і режисерських кадрів у Київському інституті театрального мистецтва ім. І.К. Карпенка-Карого і Харківському інституті мистецтв ім. І.П. Котляревського, а у першому з них і адміністративних кадрів. Останнє дуже важливо, бо, як з'ясувалося у травні 1967 р. при аналізі стану справ в адміністративному корпусі українських театрів, на той час, хоча й формально вважалося, що директори театрів та їхні заступники мають професійну освіту, насправді це не відповідало дійсності: всі вони мали акторську, режисерську або якусь іншу мистецьку, дехто філологічну освіту. Фахової освіти в адміністративних керівників не було. Тому за поданням управління театрів [1] українське Міністерство культури в установленому на той час порядку через Раду міністрів України звернулося до відповідних інстанцій у Москві. І через два роки було одержано дозвіл на відкриття факультету у Київському інституті театрального мистецтва ім. І.К. Карпенка-Карого, який мав готувати організаторів театральної справи за зразком економічного факультету ВДІКу, із щорічним набором п'ять осіб. Набір студентів на цю спеціалізацію розпочався 1975 року [2, 61].

Колегія Міністерства культури систематично контролювала хід справ. Значну роль відіграла її постанова від 28 березня 1962 року «Про стан добору, розстановки головних режисерів театрів республіки і завдання по поліпшенню цієї справи» [3]. Велике значення цього документа полягало в тому, що в ньому були визначені основні принципи роботи з керівними кадрами на наступні роки. Надалі кадрові питання неодноразово розглядалися на колегіях республіканського і загальносоюзного міністерств культури [4]. Різні форми виховання і підвищення професійної майстерності працівників театру поєднувалися з постійним вивченням їхніх потенційних можливостей.

Так, з початку 60-х рр. за рекомендацією Художньої ради по театру при Міністерстві культури УРСР регулярно проводили творчі інспектування діяльності театрів [5]. Працівники міністерства спільно з провідними театральними критиками, майстрами сцени у складі трьох-п'яти осіб виїздили у той чи інший театр і протягом семи-десяти днів переглядали його вистави, всебічно аналізуючи репертуар і творчу та виробничу діяльність. Після цього найбільш важливі питання обговорювалися у присутності всього колективу або в залежності від обставин в обласному управлінні культури із запрошенням художнього і адміністративного керівництва театру. Щорічно протягом 60-х рр. інспектувалось в середньому близько двадцяти театрів. У разі потреби діяльність кожного окремого колективу розглядалась на колегії Міністерства культури. Серед них

можна назвати Київський театр ім. І. Франка, Сумський ім. М. Щепкіна, Одеський (тоді – ім. Жовтневої революції), Полтавський і Чернігівський театри [6].

Однак з кінця 60-х рр. інспектування все частіше проводились формально. Справа в тому, що рівень театральної критики на той час був надзвичайно низький, та й самих фахівців у галузі критики було недостатньо. А спроба доручити проаналізувати творчість того чи іншого режисера його колезі – справа невдячна. Це може привести до бажаних результатів далеко не завжди. Отже, недоліки в діяльності театрів вчасно не викривалися, а коли хтось із головних режисерів вже явно не відповідав займаній посаді, його переводили до іншої області, де все починалося спочатку. У другій половині сімдесятих років траплялися навіть такі випадки, коли два керівники, які не впоралися із своїми обов'язками в різних областях, просто мінялися між собою місцями. Так зійшла нанівець ця загалом потрібна справа, яку за певних обставин можна було б з користю застосовувати і в наш час.

З початку 60-х рр. ХХ століття особлива увага керівних органів стала приділятися підготовці і творчому росту режисерів як найбільш важливій ланці у театральному процесі. Так, у ці роки було розширено набір на режисерські факультети у Київському і Харківському театральних інститутах. Увагу керівників і викладачів цих вузів звертали на необхідність відбору талановитої молоді з числа учасників художньої самодіяльності, рекомендували ширше приймати на режисерський факультет осіб, що вже мають вищу акторську освіту і досвід роботи в театрі. Театральні колективи стали щорічно одержувати понад сто випускників театральних інститутів, і зокрема, шість-сім режисерів, що в кількісному відношенні було достатньо.

1966 р. при провідних театрах України – Київському ім. І. Франка, Харківському ім. Т. Шевченка та Львівському ім. М. Заньковецької було організовано режисерські майстерні і введено додаткові посади режисерів-асистентів. На них призначали випускників театральних інститутів, які проходили практику у провідних майстрів і одночасно ставили вистави у інших обласних театрах під художнім керівництвом свого опікуна.

З кінця 60-х рр. режисерів українських театрів по два-три на рік стали направляти на аналогічне стажування до провідних театрів Москви та Ленінграда до найвизначніших майстрів сцени – Г. Товстоногова, О. Єфремова, Б. Равенських, А. Ефроса та інших.

Від самого початку 60-х рр. при Київському театрі ім. І. Франка було створено постійно діючу режисерську лабораторію. У її роботі брало участь десять-п'ятнадцять молодих режисерів з обласних театрів.

З початку 60-х рр. систематично проводили також і міжобласні семінари головних та чергових режисерів на базі найкращих українських та гастролуючих в Україні провідних театрів, як правило московських чи ленінградських. Українські режисери щорічно виїжджали у творчі відрядження до Москви та Ленінграда, брали участь у семінарах, які проводили у МХАТі, Малому театрі, Театрі ім. Є. Вахтангова, Центральному дитячому театрі, Великому драматичному театрі ім. Горького та інших провідних колективах.

Говорячи про заходи, що сприяли активізації творчого росту акторів та режисерів, не можна обійти мовчанням всеукраїнські та загальнодержавні фестивалі та огляди кращих вистав [8], які були присвячені різноманітним урочистим датам (в ті часи вони офіційно іменувалися республіканськими та всесоюзними). Україна стала проводити їх однією з перших в країні. Починаючи з 1969 року протягом десятиліття вони проходили щорічно.

Особливо знаменитим в історії сучасного українського театру був огляд, проведений у сезоні 1970-71 рр. Оскільки наступного, 1972 р., планували широке і помпезне відзначення 50-річчя утворення СРСР, український огляд було проведено для перевірки можливості такого заходу у більш широкому масштабі.

Певна річ, керівний партійно-державний апарат ініціював цей захід, переслідуючи політичні, пропагандистські цілі, усіяко підкреслюючи братерські взаємини між республіками країни. Утім, він значно збагатив репертуар українського театру тематично і жанрово, сприяв розкриттю нових граней талантів багатьох майстрів української сцени, позитивно вплинув на розвиток режисерської та акторської майстерності.

В огляді взяли участь всі без винятку драматичні і музично-драматичні театри, а також театри юного глядача України. Вони поставили 118 спектаклів за п'єсами драматургів з тринадцяти союзних і трьох автономних республік. На афішах окрім відомих російських письменників, які були представлені і раніше, широко значилися імена А. Макайонка, О. Іоселіані, Й. Друце, М. Каріма, Р. Каугвера та багатьох інших авторів. Завершився він заходом, що пишню іменувався «Тиждень драматургії братерських республік» (з 24 лютого по 4 березня 1971 року) і науково-теоретичною конференцією названою у такому ж стилі «Дружба народів – дружба театральних культур». У приміщенні провідного театру України Київського академічного театру ім. І. Франка було показано всі найкращі спектаклі, представлені в огляді – «В ніч місячного затемнення» М. Каріма та «Вірність» М. Зарудного в Київському театрі ім. Ів. Франка, «Все залишається людям» С. Альошина у Севастопольському театрі (тоді – ім. А. Луначарського), «Я, бабуся, Іліко та Іларіон» Н. Думбадзе та Г. Лордкіпанідзе у Чернівецькому театрі ім. О. Кобилянської, «Поєма про любов» Г. Мусрепова у Вінницькому театрі ім. М. Садовського, «Трибунал» А. Макайонка у Полтавському театрі ім. М. Гоголя, «Я наздоганяю літо» В. Пальчинскайте у Київському театрі юного глядача.

У Тижні брали участь режисери і директори всіх українських театрів, театрознавці і театральні критики. Були запрошені керівні працівники Міністерства культури, драматурги, режисери, актори, театрознавці з Москви, з союзних республік. Всього в Тижні взяли участь понад триста осіб, і серед них відомі в той час діячі театру, драматурги, театрознавці – А. Софронов, Г. Мухтаров, Н. Шалуташвілі, В. Соболевський.

На конференції обговорили доповідь про естетичне взаємозбагачення театральних культур і проблеми театру, намітили шляхи дальшого взаємозбагачення театральних культур. Досвід України було схвалено колегією

загальносоюзного міністерства і рекомендовано для використання в усіх інших республіках країни.

Однак, починаючи з другої половини 70-х р., огляди в Україні стали проводити один раз на два-три роки. Як і багато інших заходів вони все більше набували формального характеру, не тішачи ні глядачів, ні самих акторів і режисерів, навіть відзначених преміями. Таким чином, чесне змагання припинили використовувати як стимул для творчого зростання.

Особливо слід сказати про репертуар. З початку 60-х рр. турбота керівних органів стала проявлятися не тільки щодо створення оригінальної української драматургії, а й щодо насичення репертуарів театрів найкращими творами сучасних письменників з інших республік країни, а також вітчизняною, і що дуже важливо, зарубіжною класикою. До того ж було чітко організовано контроль за експлуатацією репертуару в такий спосіб, щоб п'єси на актуальну тематику не тільки значились в репертуарі театру, а й активно показувались глядачеві.

Зрозуміло, що сьогодні, коли адміністративно-бюрократичні методи керівництва зжили себе і справедливо піддаються критиці, ця думка виглядає як анахронізм. Однак, якщо врахувати, що у конкретних умовах того часу, беручи до уваги слабкість художнього і особливо адміністративного керівництва багатьох українських театрів, такий контроль за репертуаром просто був необхідний. Наприклад, широко відомий факт, що в разі виникнення фінансових ускладнень театри починали активно виставляти якусь одну з улюблених глядачем п'єс, наприклад, «Циганку Азу». Це, безперечно, талановитий твір М. Старицького, але ж керівники театру повинні були дбати, щоб показати глядачеві усе розмаїття свого репертуару.

Як видно з наведених матеріалів, якісні показники діяльності українських театрів 60-80-х рр. були якщо й не відмінні, то принаймні дуже хороші: різноманітної і корисної роботи проводилось дуже багато.

Але очікуваних кінцевих наслідків – тобто талановитих вистав, які б несли по-справжньому розумну і революційну думку, втілену у яскраву і оригінальну сценічну форму, було вкрай мало. Підходячи із суворими мірками, можна навіть сказати, що на Україні їх практично не було зовсім протягом цілої чверті сторіччя. Навіть найкращі роботи українських театрів даного періоду страждали на академізм у гіршому розумінні цього слова: їм явно бракувало громадянської сміливості. І значна частка провини в цьому лежить не стільки на самих працівниках театрів, але насамперед на адміністративно-керівних органах, які були покликані керувати процесом розвитку мистецтва. Адже навіть ті поодинокі спроби поставити яку-небудь проблемну, гостру п'єсу, яку робили українські театри, обходячи бюрократичні заборони у 60-80-ті рр. ХХ століття, було придушено у самому зародку.

Так було заборонено постановку п'єси «Валентин і Валентина» М. Рощина, яку почав репетирувати Харківський театр ім. О. Пушкіна 1972 року, хоча у Москві вона йшла відразу у двох театрах, а крім того за цією п'єсою знімали фільм, який через кілька місяців з'явився на екранах усієї країни.

Головного режисера театру В.І. Ненашева було знято з роботи і йому загрожувало виключення з партії.

З великими труднощами пробивала собі шлях на українську сцену широко відома п'єса О. Гельмана «Зворотній зв'язок». Її постановку у Севастопольському театрі (тоді – ім. А. Луначарського) в сезоні 1977-78 рр. було дозволено після численних переробок. Того ж сезону талановита вистава Київського театру ім. Лесі Українки «Провінційні анекдоти» О. Вампілова офіційно прийнята відділом театрів Міністерства культури України, була ошельмована і не допущена до показу глядачеві за вказівкою вищих інстанцій.

У столиці України Києві так і не побачив світла рампи один з найбільш проблемних творів кінця сімдесятих років «Гніздо глухаря» В. Розова, хоча його почали репетирувати відразу два театри – ім. І. Франка та ім. Лесі Українки.

Якщо говорити про рівень компетентності кадрів, що здійснювали безпосереднє керівництво театральним мистецтвом на Україні, зокрема в областях, який у шістдесяті роки був достатньо високий, то починаючи з кінця сімдесятих і далі він знизився настільки, що це стало очевидним не тільки працівникам театрів, а й широкій публіці. Одним з яскравих свідчень цього можуть бути полемічні замітки глядачів, у «Літературній газеті» від 17 вересня 1986 року під назвою «Пропуск на сцену» і відгук на них 11 лютого 1987 року.

Якщо враховувати, що доволі чітка організованість театального процесу середини шістдесятих років у сімдесяті і вісімдесяті змінилася заорганізованістю, то зрозуміло, що наслідки багато в чому були негативні.

Висновки. Однак у цілому проведена керівними державними органами широка система заходів, спрямованих на активізацію діяльності театральних колективів все ж таки сприяла підвищенню якості українського театального мистецтва і дала можливість вирішувати завдання ідейно-естетичного виховання на більш високому рівні. З другої половини шістдесятих років майстри української сцени сміливіше і активніше стали звертатися до нових для них за тематикою і проблематикою, а також в жанрово-стилістичному відношенні творів.

Література

1. Довідка відділу театрів міністерства культури УРСР «Про роботу театрів та перспективу розвитку театального мистецтва в республіці» (1967 р.) // Державний музей театального, музичного і кіномистецтва України № т.з.8239.
2. Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенко-Карого. – К.: ВВП «Компас», 2004. – 311 с.
3. Постанова колегії міністерства культури УРСР від 23.03.1962 року «Про стан добору, розстановки головних режисерів театрів республіки та завдання по поліпшенню цієї справи»//Державний музей театального, музичного і кіномистецтва України № т.з.8239.
4. Постанова колегії міністерства культури УРСР від 23.11.1971 р. «Про стан та заходи по дальшому поліпшенню добору та розстановки і виховання кадрів режисерів драматичних, музично-драматичних театрів і театрів юного глядача республіки» // Державний музей театального, музичного і кіномистецтва України № т.з. 8256.

5. Рекомендації Художньої ради по театру при міністерстві культури УРСР» Про поліпшення підготовки акторських та режисерських кадрів у театральних інститутах // Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України № т.з. 8261.

6. Постанова колегії міністерства культури України від 30.03. 1968 р. «Про стан та заходи до поліпшення творчої діяльності Київського театру ім. Ів. Франка» від 27.09.1969 р. «Про роботу Сумського театру ім. М. Щепкіна, від 18.11.1969 р. Одеського театру (тоді – ім. Жовтневої революції), від 15.08.1969 р. – Полтавського ім. М. Гоголя та від 28.12.1971 р. – Чернігівського ім. Т. Шевченка.

7. Постановление коллегии министерства культуры СССР от 29.02. 1968 г. «О состоянии и мерах улучшения актерских кадров в высших учебных заведениях и работе с молодыми специалистами в драматических театрах страны».

8. Постановление коллегии министерства культуры СССР и секретариата правления Союза писателей СССР от 27.08.1971 р. «О проведении Всесоюзного фестиваля драматургии и театрального искусства народов СССР». Наказ по міністерству культури УРСР «15-н від 05.02.1971 р. «Про хід підготовки до Республіканського фестивалю п'єс драматургів братніх народів СРСР у 1971 році».

References

1. Document 8239 The Report of the Theatrical department of the Ministry of Culture of the USSR. «On the work of the theatres and prospects of their development in the republic» (1967) [in Ukrainian].

2. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theatre, Cinema and Television. (2004). Kyiv [in Ukrainian].

3. Document 8239 The Order of the commission of the Ministry of Culture of the USSR (23.03. 1962). «On the condition of the casting, hiring of the main directors of the republican theatres and the tasks of its improvement» [in Ukrainian].

4. Document 8256 «About the state of the directors of the dramatic, musical-dramatic theatres and the measures of their improvement» (23.11.1971) [in Ukrainian].

5. Document 8261 Recommendations of the Art Council of Theatres of the Ministry of Culture the Ukrainian SSR «About the improvement of the training of the actors and directors in the theatrical universities of the USSR» [in Ukrainian].

6. The Order of the commission of the Ministry of Culture of the USSR (30.03. 1968). «On the state and measures to improve creative activity of Franko Kyiv theatre» (27.09.1969) «On the state and measures to improve creative activity of Sumy theatre after Schepkin (18.11.1969). Odesa theatre (15.08.1969). Gogol Poltava theatre (28.12.1971). Chernigiv theatre after Shevchenko [in Ukrainian].

7. The Order of the commission of the Ministry of Culture of the USSR (29.02. 1968). «About the state and the improvement of the training of the actors and directors in the theatrical universities and work with young specialists in the drama theatres of the country» [in Russian].

8. The Order of the commission of the Ministry of Culture of the USSR and the Secretariat of the Soviet writers of the USSR (27.08.1971). «On the organization of the All-Union festival of the drama and theatrical art of the peoples of the USSR». (05.02.1971). «On the organization of the All-Union festival of the drama writers the peoples of the USSR in 1971» [in Russian].